

Περιοδικὰ Ἀνάλεκτα

Teologia 2016/3.

Στὴν πρώτη, εἰσαγωγικὴ μελέτη τοῦ 3^{ου} τεύχους τοῦ 2016 ὁ Giovanni Trabucco μὲ τὸ «Κόλαση ἢ περίσσευμα φιλευσπλαχνίας» («L'inferno o l'eccesso della misericordia») θέτει τὴν ἀνάγκη τῆς ἐσχατολογιοποίησης τοῦ κακοῦ. Σύμφωνα μὲ μία κυρίαρχη μέχρι τώρα στοχαστικὴ (κι ἐν πολλοῖς σχολαστικὴ ἢ νεο-σχολαστικὴ σκέψη), τὸ κακὸ ἀντιμετωπίζεται μετα-ἠθικά, δηλαδὴ δὲν ἐσωτερικεύεται σχεδὸν ποτέ, καταδικάζεται καὶ ὁδηγεῖ στὴν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ τιμωρία γιὰ τὰ ἀνθρώπινα ἁμαρτήματα. Ἔτσι ὅμως τὸ κακὸ δὲν ἀποφεύγεται ποτέ (διαφθορά, φόνοι, τρομοκρατία). Αὐτὸ συμβαίνει διότι δὲν ἐσωτερικοποιεῖται, δὲν θεωρεῖται ζημιὰ ποῦ προξενεῖ ὁ ἄνθρωπος στὸν ἑαυτό του, ἀλλ' ὕβρις στὸν Θεό. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰησοῦ ὅμως μᾶς ὁδηγεῖ σὲ μία νέα θεώρηση τοῦ κακοῦ: ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ ἀληθινὸ «τέλος» (= πλήρωση) τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς προσλαμβάνει τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν δεσμεύει μαζί Του. Ἀνθρωπολογία, ἐπομένως, ἄνευ χριστολογίας δὲν νοεῖται. Ἔτσι ὅμως τὸ κακὸ ριζοσπαστικοποιεῖται, μπαίνει στὴν ὄντολογία (κι ὄχι ἀπλῶς στὸν στοχασμό) τοῦ ἀνθρώπου καί, διὰ τῆς χριστολογίας, ἱστορικεύεται – δηλαδὴ ἀντιμετωπίζεται ὡς φανερωμένη οὐσία του, μέσῳ τῆς φιλευσπλαχνίας. Ὡς γνωστόν, τὸ κακὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτο, ἀλλὰ (εἶναι) ἀπλῶς ἢ ἀπόκλιση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ καλὸ (Κάντ). Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεολογικὸς τόπος τῆς ἱστορίας ἀποκαλύπτει τὴ φιλευσπλαχνία ἢ καλύτερα τὸ περίσσευμα τῆς φιλευσπλαχνίας τοῦ Θεοῦ (βλ. τὴν Ἐπὶ τοῦ Ὁμοῦς Ὁμιλία). Τὰ πράγματα, οἱ «πράξεις», φανερῶνουν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ· Τὸν καθιστοῦν «ὄρατό». Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἐσχατολογιοποίηση τοῦ κακοῦ δείχνει καὶ τὴν τελικὴ του ὑπέρβαση.

Στὴ συνέχεια, ὁ Ciro De Florio μὲ τὸ κείμενό του «Θεῖα παντογνωσία καὶ ἀνθρώπινη ἐλευθερία» («Onniscienza divina e libertà umana») παρουσιάζει κριτικὰ ὀρισμένες ἀπὸ τίς πιὸ ἀξιόλογες φιλοσοφικὲς ἐρμηνευτικὲς λύσεις γιὰ τὸ ζήτημα ποῦ θέτει στὸν τίτλο τοῦ ἄρθρου. Φαίνεται, ὑποστηρίζει ὁ σ., πὼς εἶναι ἀδύνατη ἡ συνύπαρξη μίας ἐλεύθερης αὐτεξούσιας συνείδησης μὲ τὴ μία πάνσοφη ὄντοτητα ἢ ὁποία γνωρίζει ἤδη τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐλεύθερων μελλοντικῶν ἐπιλογῶν μας. Ἀφοῦ, λοιπόν, ἐπιχειρήσει μία προσεκτικὴ ἀνάλυση τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ θεολογικοῦ φαταλισμοῦ, παρουσιάζει τρία μοντέλα (τοῦ Ὁκαμ, τοῦ Luis de Molina καὶ τὸ περὶ αἰωνιότητας) τὰ ὁποῖα δείχνουν πὼς ἡ θεῖα παντογνωσία καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία εἶναι συμβατὲς μεταξύ τους πυχῆς τῆς πραγματικότητας.

Ἀκολουθεῖ τὸ ἄρθρο τοῦ Enrico Garlaschelli «Τὸ φιλοσοφικὸ ἐρώτημα τῆς σκέψης τοῦ ἐκτός» («La questione filosofica del “pensiero del fuori”») ποῦ παραπέμπει σὲ ὅ,τι μὲ τὸν ὄρο «σκέψη τοῦ ἐκτός» εἶχε θίξει ὁ M. Foucault καὶ ποῦ προτάθηκε ἐκ νέου ἀπὸ μία μετάφραση τοῦ ἔργου *L'Entretien Infini* τοῦ M. Blanchot,

στο οποίο εμφανίζεται ἡ ἔννοια τοῦ «οὐδετέρου» πού ἐνέπνευσε τὸν Foucault. Ὁ Blanchot δείχνει ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ «οὐδετέρου» εἶναι ἓνα ριζικά ἔμφυτο σημεῖο πού ὡστόσο, κατὰ τὸν Foucault, παραπέμπει σ' ἓνα φιλοσοφικό ἄνοιγμα πού παραμένει ἀδιόρατο. Ἔτσι, προκύπτει ἓνας ἄλλος τρόπος φιλοσοφίας ὁ ὁποῖος ἀνήκει στὴ σκέψη πού δὲν γίνεται ποτὲ στοχασμός. Αὐτὴ ἡ προοπτικὴ ἐρευνήθηκε ἀπὸ τὴ σύγχρονη φιλοσοφία μέσα ἀπὸ τὸ ἐρώτημα γύρω ἀπὸ τὸ τί σημαίνει σκέψη. Εἶναι τελικά ἡ σκέψη, ἡ ἐμπειρία ἑνὸς ὁρίου πού εἶναι πλήρως συμβατὸ μὲ τὶς εἰδικὲς ἐμπειρικὲς ὁδοὺς, ὅπως λόγου χάριν τὴν ἐμπειρία τῆς ἑτερότητας;

Ὁ Roberto Tommasi, μὲ τὸ δοκίμιό του «Φιλοσοφικὴ θεολογία καὶ ὄντο-θεολογία: ἡ πρό-κλήση τοῦ Χάιντεγκερ» («Teologia filosofica e onto-teo-logia: la provocazione heideggeriana») ἐπαναφέρει τὴ γνωστὴ καὶ πολὺπλοκὴ κριτικὴ τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου στὴν ὄντοθεολογία, πού ἡ παρουσία τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ εἶναι παροῦσα. Ὁ σ. τοῦ ἄρθρου ὑπογραμμίζει τὶς πρὸ χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις στὸν τρόπο σκέψης τοῦ Χάιντεγκερ καὶ ἐπιχειρεῖ ν' ἀναδείξει ὀρισμένες προκλήσεις πού προκύπτουν γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ θεολογία. Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς μεσολάβησης τοῦ Χάιντεγκερ, ἡ κριτικὴ στὴν ὄντοθεολογία ἀπὸ τὴ μία μεριὰ θέτει φραγμὸ στὸν κίνδυνο μίας ὑπέρμετρης ὑποκειμενοποίησης καὶ μηδενοποίησης τῆς ἔρευνας τοῦ ἀρχικοῦ (πρωτοτύπου), ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀνοίγει ἐκ νέου τὸν χῶρο γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ τοῦ νοήματος καὶ τῆς ἀλήθειας-δικαιοσύνης, ὅπως ἐπίσης καὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ θεοῦ, ὅπου ἡ ζωτικότητα τοῦ θεοῦ ἀγγίζει καὶ διαποτίζει μὲ ἄπειρες κινήσεις τὰ θεμέλια καὶ τὴ δραματικὴ τῆς ὑπαρξης. Αὐτὸ γίνεται μὲ τὴ σύνδεση μὲ τὴν ὑπέρβαση τῆς μεταφυσικῆς καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴ διάλυση τῆς ἀλήθειας πού ἡ μεταφυσικὴ ἐμπεριέχει.

Ὁ Vincenzo Costa μὲ τὸ κείμενό του «Φαινομενολογία καὶ θεολογία» («Fenomenologia e teologia») παρουσιάζει τὶς προτάσεις πού ὑπάρχουν στὸ συλλογικὸ τόμο *Soggetto, senso, verità. Che cosa fa di un uomo un uomo?* καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ διαγράψει ὀρισμένες κατευθύνσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες μίᾳ φαινομενολογικῆ προσανατολισμένη θεολογία θὰ μπορούσε νὰ ξεκινήσει. Εἰδικότερα, τὸ ζήτημα εἶναι νὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἓνας τρόπος σκέψης πού ὑποστηρίζει τὴν ἰδέα πὼς ὁ Θεὸς συναντᾶται πέρα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία· χρειάζεται ἐπομένως ν' ἀνακτηθεῖ ἡ ἰδέα τῆς φανέρωσης τοῦ «εἶναι», καὶ ἐπομένως νὰ ἀναλογιστοῦμε ὅτι ὁ Θεὸς προσεγγίζεται μὲσφ τῆς ἐμπειρίας. Σ' αὐτὴ τὴ βάση ὑποδεικνύονται ὀρισμένα δεδομένα: ἡ κατανόηση, ὁ συναισθηματικὸς τόνος, ἡ δράση ὡς πραγμάτωση τῆς πιθανότητας. Ἔτσι, παίρνει μορφή ἡ ἰδέα σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ὑποκειμενικὴ δὲν εἶναι αὐτὸ πού δίνει ἓνα νόημα στὰ πράγματα, ἀλλὰ ὁ χῶρος ὅπου τὸ ἴδιο τὸ «εἶναι» φανερώνεται καί, μὲσφ τῆς ἐκδήλωσής του, ἀναδεικνύει τὸ ὑποκείμενο τὸ ὁποῖο πρέπει ν' ἀπαντήσει στὴν ἐρώτηση γύρω ἀπὸ τὸ «εἶναι» ὡς ὑποκείμενο, δηλαδὴ ὡς πρόσωπο.

Στὴν τελευταία μελέτη τοῦ τεύχους ὁ Giuseppe Fornari γράφει τὴ μελέτη «Ἡ σκέψη τοῦ θύματος. Ἡ θεολογικὴ-φιλοσοφικὴ σκέψη γιὰ τὸν René Girard» («Il pensiero della vittima. Riflessione teologico-filosofica su Rene Girard») ἐκθέτει

τήν πορεία πού διήνυσε ὁ René Girard ἀπὸ τὴ μιμητικὴ θεωρία τῆς ἐπιθυμίας καὶ τοῦ ἱεροῦ μέχρι τὴν ἐρμηνεία τῆς βιβλικῆς ἀποκάλυψης καὶ τὸν Χριστιανισμό. Τὸ ἱερό εἶναι γιὰ τὸν Γάλλο ἐρευνητὴ ἡ ἐκδιωγμένη καὶ θεοποιημένη βία, μέσῳ τῆς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἀμύνονται ἔναντι τῶν καταστροφικῶν συνεπειῶν τοῦ μιμητισμοῦ τους διὰ τῆς τελετουργικῆς θυσίας θυμάτων. Ἡ μυθολογία εἶναι τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ σύστημα πού δικαιολογεῖ αὐτὲς τὶς ἀνθρωποθυσίες μεταμορφώνοντας τὰ θύματα σὲ τερατώδη καὶ θεϊκὰ πλάσματα. Ἡ Βίβλος ἀντιστρέφει αὐτὲς τὶς μυθικό-θρησκευτικὲς ιδέες καὶ ὑπερασπίζεται γιὰ πρώτη φορὰ τὰ θύματα, ἀποκαλύπτοντας μία ἄλλη περὶ Θεοῦ ἔννοια ἢ ὁποία, μὲ τὸν Ἰησοῦ, ἔρχεται νὰ κομίσει στοὺς ἀνθρώπους ἕνα μήνυμα ἀντιμημητικὸ καὶ ἀντιθυσιαστικὸ, ὅπως μαρτυρεῖται στὴν ἀλήθεια τοῦ Πάθους καὶ τῆς Ἀνάστασης. Ὁ σ. ὑπογραμμίζει τὴ σημασία τῆς συνεισφορᾶς τοῦ Girard στὴν ὥθηση τῆς ἐξηγητικῆς καὶ θεολογικῆς ἔρευνας πού λαμβάνει ὑπόψη τῆς ὀρισμένες ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες κατακτήσεις τῆς νεωτερικῆς σκέψης, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἐπισημαίνει τὴν ἀνεπάρκεια τῆς πρότασης τοῦ Girard, καθὼς εἶναι πολὺ κλειστὴ στοὺς ἀρνητικὸς ἀνθρωπολογικοὺς ὁρισμούς, οἱ ὁποῖοι ἦταν καὶ τὸ σημεῖο ἐκκίνησής της. Γιὰ νὰ ξεπεραστεῖ αὐτὴ ἡ μονομέρεια ὑπάρχει ἀνάγκη ν' ἀναθεωρηθεῖ τὸ ἀντικείμενο, καθὼς καὶ ὁ ρόλος του στὴν ἀνθρώπινη κοινότητα, χρησιμοποιώντας μεσολαβητικὲς συλλογικὲς ἐμπειρίες, προετοιμάζοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴν ὑπερφυσικὴ ἀποκάλυψη μέσῳ τῆς ἀποκαλούμενης φυσικῆς ἀποκάλυψης.

Ὁ τόμος κλείνει μὲ βιβλιοκρισίες ὀρισμένων πρόσφατων τίτλων.

Rassegna di Teologia 3/2016.

Στὸ πρῶτο κείμενο τοῦ 3^{ου} τεύχους γιὰ τὸ ἔτος 2016 ὁ Giuseppe Mari στὸ ἐνδιαφέρον ἀρθρο τοῦ «Συζυγικότητα καὶ ἐλευθερία» («Sponsalita e liberta») ἐπικεντρώνεται στὴν ἀνθρωπολογικὴ σημασία τῆς συζυγικότητας γιὰ νὰ δείξει τὴν πλήρη ἀντιστοιχία αὐτῆς μὲ τὴν ἀνθρώπινη σχεσιακὴ ταυτότητα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἀνακτᾶται ἡ σύνδεση τῆς συζυγικότητας μὲ τὴν ἐλευθερία (ὡς κατεξοχὴν δηλωτικὸ τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης), τῆς ὁποίας τὸ νόημα δηλώνει τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ δημιουργεῖ δεσμοὺς δίχως νὰ μετέρχεται τοῦ ἑξαναγκασμοῦ. Αὐτὴ ἡ προσέγγιση ἐνισχύει τὴν ἀξία τῆς διαπαιδαγωγίσεως ὡς ὁδηγοῦ γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτῆς τῆς ἰκανότητας. Εἶναι γι' αὐτὸ τὸν λόγο πού ἡ παιδαγωγικὴ πράξη δὲν μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ μόνο στὴν κοινωνικοποίηση τοῦ ἀτόμου ἢ ἀπλῶς σὲ παρεμβάσεις γνωσιολογικοῦ χαρακτῆρα.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο «Ο Michel de Certeau καὶ τὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς ἔκφρασης» («Michel de Certeau e la questione del linguaggio») ὁ Dominique Salin ἐπισημαίνει πὼς τὸ θέμα τῆς γλωσσικῆς ἔκφρασης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διατρέξουμε τὸ σύνολο ἔργο τοῦ Certeau, ἐκκινώντας ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ ἔκφραση, πού ἔχει μία μυστικὴ διάσταση. Μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν προσέγγιση, ὁ Certeau ἀναμετρήθηκε μὲ τὰ πιὸ ριζικὰ ἐρωτήματα τῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας ὑπὸ

τὴν ὀπτική γωνία τῆς γλωσσικῆς ἔκφρασης, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν νομιναλιστικὴ κρίση καὶ φθάνοντας στὸν Wittgenstein καὶ τὸν Derrida. Ἀναπτύσσοντας τὴ σκέψη του γιὰ τὴν ἑτερότητα καὶ μέσα ἀπὸ ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο ἐξέτασης τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν πολιτιστικῶν πρακτικῶν, ὁ Certeau περιγράφει ἕνα «ὄφος»: τὴν τέχνη τῆς γραφῆς, τὴν τέχνη τῆς σκέψης, τὴν τέχνη τῆς ὑπαρξῆς. Ὅπως ὁ φύλακας στὸ κατῶφλι τοῦ Νόμου στὴ «Δίκη» τοῦ Κάφκα, ἔτσι καὶ ὁ Certeau ὑποδεικνύει τὸ μυστήριο καὶ τὸ ὑπερασπίζεται.

Ὁ Enrico Cattaneo μὲ τὸ δοκίμιό του «Οἱ καιρικὲς ἀναφορὲς στὴ Διδαχὴ» («Le indicazioni di tempo nella Didachè») μελετᾷ τὶς καιρικὲς ἀναφορὲς (ὄρες, ἡμέρες, χρονικὰ ἐπιρρήματα) ποὺ βρίσκονται στὴ Διδαχὴ. Ἔτσι, ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας τοῦ ἔργου φαίνεται νὰ θέλει νὰ δώσει ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴν ἔννοια τοῦ χρόνου, ὃχι στοχαστικὴ, ἀλλὰ διδακτικὴ. Ἐξετάζεται ἰδιαίτερα τὸ κεφάλαιο 16 ποὺ ἔχει ἐσατολογικὸ περιεχόμενο. Ἐκπλήσσει ἐπίσης ἡ ἀπουσία ἀναφορῶν στοὺς ἀγγέλους. Γιὰ τὸν σ. ὁ διδασκὰς εἶναι πιθανότατα ἕνας μετριοπαθὴς Ἰουδαίολογος, πιθανὸν ἱερατικῆς προέλευσης (Σαδδουκαῖος), μὲ φαρισαϊκὲς ἐπιρροές.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη, οἱ Alessandro Clemenzia καὶ Nicola Salato («Ἡ Τριάδα στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐμπειρία», «La Trinità nellesperienza ecclesiale») ἀναζητοῦν μίαν ἐκκλησιαστικὴ μέθοδο ὑπὸ τὸ φῶς τῆς τριαδικῆς ὄντολογίας. Οἱ συγγραφεῖς συμμερίζονται τὴν ἰδέα πὼς ἡ δυσκολία ἀντιμετώπισης σήμερα μίας «συνεποῦς» συζήτησης γύρω ἀπὸ τὴν πολὺπλοκὴ πραγματικότητά τῆς Ἐκκλησίας προκύπτει ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ γίνῃ λόγος γιὰ τὴν Ἐκκλησία μὲ τρόπο μονομερῆ, δίχως νὰ λαμβάνονται ὑπόψη τὰ διαφοροτικὰ ἐννοιολογικὰ στρώματα στὰ ὁποῖα κάποιος ποὺ τὴν παρατηρεῖ ἢ τὴν στοχάζεται νὰ τὴν τοποθετήσῃ. Ἡ μελέτη στόχο ἔχει νὰ ὑποδείξῃ μίαν τριαδικὴ ἐκκλησιολογικὴ μέθοδο ποὺ, ἀντὶ νὰ δίνει ἔμφαση στὴν Τριάδα ὡς ὑπόδειγμα, διαμορφώνεται ἀπὸ τὴν τριαδικὴ ὄντολογία (στὸ πλαίσιο τῆς σωτηριώδους οἰκονομίας) ἢ ὁποῖα γίνεται δεκτὴ ὡς νοηματικὸς ὀρίζοντας ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἡ ὑπαρξὴ μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ τριαδικοῦ γεγονότος ποὺ ἐκτυλίχθηκε στὸν σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα Χριστό.

Στὴ συνέχεια, ὁ Secondo Bongionanni μὲ τὸ «Ἡ πρόκληση τοῦ Ἰγνατίου τοῦ Λογιόλα, ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα σχόλιο στὴν Ἀπόφαση τοῦ Hevenesi» («La sfida ignaziana. Un commento alla Sentenza di Hevenesi»), ἀναλύει τὴν πνευματικὴ ἔνταση ποὺ ὑπάρχει στὴ γνωστὴ Ἀπόφαση, ἐντοπίζοντας σ' αὐτὴν μίαν μοναδικὴ σύνθεση τοῦ δυναμισμοῦ ποὺ διατρέχει τὶς Πνευματικὲς Ἀσκήσεις τοῦ ἱδρυτῆ τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν. Ἀντιλαμβανόμενη τὴ διάθεση τοῦ Λογιόλα, ἡ φόρμουλα τοῦ Hevenesi ἐρμηνεύει τὴν ἐμπειρία τῆς Ἐνσάρκωσης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς κάτι ποὺ κάθε ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ βιώσῃ, ἐνώνοντας τὴν ἐλευθερία τῆς ἀνθρώπινης δράσης μὲ τὴ δωρεὰ τῆς θείας Χάριτος, δίχως σύγχυση καὶ διάκριση.

Ὁ Vincenzo Rosito στὸ ἄρθρο του «Ἀπὸ τὸ χρέος στὴν κοινωνία. Πολιτικὴ θεολογία καὶ ἐσατολογικὴ συνείδηση» (Dal debito alla *koinonia*. Teologia politica e coscienza escatologica) ἀναφέρει πὼς ὁ παγκόσμιος χρηματοοικονο-

μικός καπιταλισμός διαμορφώνει την ταυτότητά του μέσα από την καταναγκαστική χρήση του με δύο αναφορές: τη διατήρηση μίας κατάστασης μονίμου χρέους και την απώλεια της αυθεντικής πτυχής που να μπορεί να σχεδιάζει το μέλλον. Το θεολογικό νόημα της έννοιας της «κοινωνίας» μπορεί ν' αποτελέσει μία χρήσιμη αναφορά για την οικοδόμηση μίας νέας πολιτικής και κοινωνικής τάξης πραγμάτων.

Ο Emanuele Giannone στο «Παραγωγή χρηματοοικονομικών μέσων και ηθική ευθύνη» («Strumenti finanziari derivati e responsabilita morale») επισημαίνει πως τα οικονομικά παράγωγα εκφράζουν ένα νέο πεδίο έρευνας για την θεολογία της ηθικής. Η τεχνολογία και ο όγκος πλούτου που απαιτείται για την παραγωγή και έμπορευματοποίησή τους, σε μία αγορά που δεν διασφαλίζει την ελευθερία των συνειδήσεων, τα καθιστούν επιλεκτικά εργαλεία. Με τη, λίγο-πολύ συνειδητή, χρήση των παραγώγων, αποδίδεται στον «άλλον» μία χρησιμοθηρική αξία.

Ακολουθεί η παρουσίαση του τόμου Maurizio Gnocchi *Chiesa, Sinodo, Famiglia*, Città del Vaticano 2016 από τον Paolo Trianni. Ο σ. του έργου συμμετείχε στις Συνοδικές Διασκέψεις του 2014 και του 2015 για την οικογένεια. Παρουσιάζεται μία συνθετική καταγραφή των εργασιών των Συνόδων αλλά και μία προσωπική θεολογική και ποιμαντική άποψη για την οικογένεια, που ενσωματώνεται στον τόμο ως πρακτική όδηγία κυρίως προς τους κληρικούς που ασχολούνται ποιμαντικά με το ζήτημα. Το κείμενο παρέχει επίσης μία εδρώτατη εκκλησιολογική θεώρηση για τη φύση του συνοδικού θεσμού και των τρόπων λειτουργίας του.

Το τεύχος κλείνει με τη βιβλιοκρισία των έργων: Giacomo di Gennaro, *Le estorsioni in Campania* (Soveria Mannelli 2015): Nicola Rotundo, *Verso una nuova politica economica per l'uomo? La posizione morale di B.J.F. Lonergan* (Siena 2015): Stefano Zamboni, *Teologia dell'amicizia* (Bologna 2015).

Rivista di Teologia dell'Evangelizzazione 2/2016.

Στον 2^ο τόμο για το έτος 2016 το ιεραποστολικό περιοδικό *Rivista di Teologia dell'Evangelizzazione* φιλοξενεί τη μελέτη του Francesco Filannino υπό τον τίτλο «Το παράδοξο της συμπερίληψης. Η αφηγηματική δομή της έννοιας “εὐαγγέλιον” στο Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο» («Il paradosso coinvolgente. Costruzione narrativa della nozione di εὐαγγέλιον nel Vangelo di Marco»). Ο σ. θέλει να δείξει τη σημασία της έννοιας «εὐαγγέλιο» στο *Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιο* μέσα από τη χρήση από τον Μάρκο της αφηγηματικής μεθόδου. Αναλύοντας τα χωρία όπου εμφανίζεται ο ὄρος, ο Filannino υπογραμμίζει την μέσ στον αφηγηματικό χρόνο διαμόρφωση του ὄρου «εὐαγγέλιο»: ἡ ἀπαρχή και τὰ θεμέλια του ὄρου βρίσκονται στον Ἰησοῦ. Τὸ «εὐαγγέλιο» συνεχίζει και μετὰ ἀπὸ τὸ Πάσχα με τὴ δραστηριότητα τῶν μαθητῶν για νὰ ὀλοκληρωθεῖ τελικὰ στὰ ἔσχατα. Κατὰ τὸν τρόπο αὐτό, διαγράφεται τὸ περιεχόμενο τοῦ «εὐαγγελίου»: στὴ φάση τοῦ «Ἰη-

σοῦ» ταυτίζεται με την ἔλευση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ σὴν μετα-πασχάλια περίοδο με τὸν ἴδιο τὸν Ἰησοῦ. Ἄλλα καὶ οἱ μαθητές, κηρύσσοντας τὸ Εὐαγγέλιο, γίνονται μέρος τοῦ περιεχομένου του· ὑπ’ αὐτὴ τὴν ἔννοια τὸ Εὐαγγέλιο γίνεται μία περιεκτικὴ πραγματικότητα. Τέλος, στὸ ἄρθρο γίνεται ἀναφορὰ σὴν παραδοξότητα τοῦ «εὐαγγελίου»: πρόκειται γιὰ τὴν Καλὴ Ἐναγγελία τοῦ πάσχοντος, σταυρωθέντος καὶ ἀναστηθέντος Μεσσία, τοῦ ὁποῖο ἡ ὑποδοχὴ καὶ μαρτυρία, μολονότι διέρχεται τοῦ πάθους, ἀνοίγει τὴν ὁδὸ τῆς αἰώνιας σωτηρίας.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη ὑπὸ τὸν τίτλο «Μία παραδειγματικὴ περίπτωση τῆς ποιμαντικῆς πρόσληψης τοῦ *Gaudium et Spes*, §22» («Un esempio paradigmatico della recezione pastorale di *GS 22*») ὁ Federico Badiali, συνεχίζοντας μία γενικότερη συζήτηση γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ *GS 22* ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ *magisterium* τῶν τελευταίων πενήντα ἐτῶν, ἐρευνᾷ τὶς ποιμαντικὲς συνέπειες τῆς σχέσης μεταξύ «ἀνθρώπου» καὶ «Χριστιανοῦ», γιὰ τὴν ὁποία κάνει λόγο ἡ συγκεκριμένη παράγραφος τοῦ συνοδικοῦ κειμένου. Διατρέχοντας τὴ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννη Παύλου τοῦ Β΄ βλέπει πὼς ὁ Πολωνὸς πάπας θεμελιώνει ὅλη τὴν ποιμαντικὴ του δράση στὰ ὅσα διδάσκει τὸ *GS 22*, πεπεισμένος πὼς ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νὰ προσληφθεῖ πλήρως ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ καὶ γνωρίζοντας πὼς ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη παράγραφο ἐξαριτᾶται ἡ αἰτία τῆς ἱεραποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας: κηρύσσοντας τὸ Χριστό, ἡ ἱεραποστολὴ ἐνεργοποιεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ γνωρίσει τὸν ἄνθρωπο στὸν ἄνθρωπο. Μολονότι βρίσκεται ἐντὸς μίας συνάφειας ἔντονα χαρακτηριζόμενης ἀπὸ τὸν σχετικισμό, ἡ χριστοκεντρικὴ προσέγγιση τοῦ Ἰωάννη Παύλου Β΄ συνεχίζει νὰ διατηρεῖ ὅλη τὴ σημασία της.

Στὸ ἄρθρο ποὺ ἀκολουθεῖ γιὰ τὴν «Παγκοσμιότητα τῆς θεανθρώπινης καταλλαγῆς» («L’universalità della riconciliazione divino-umana») ὁ Δημήτρης Κεραμιδᾶς σημειώνει πὼς ἡ κήρυξη τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ σημαίνει τὴ δυνατότητα ποὺ ἔχει κάποιος νὰ «ζεῖ» τὴν προοπτικὴ τῆς κοινοτικῆς πραγματικότητας τῆς Τριάδας. Ἡ υἰοθεσία καὶ ἀνακεφαλαίωση τῆς ἀνθρωπότητας ἐν Χριστῷ τοποθετεῖ τὴν ἀνθρώπινη δράση πέρα ἀπὸ τὴ λογικὴ τῆς ἐχθρότητας μεταξύ λαῶν καὶ θρησκειῶν. Ἀκόμα καὶ οἱ κατεξοχὴν μεσσιανικὲς ἔννοιες τῆς ἐν Χριστῷ «εἰρήνης» καὶ τῆς «καταλλαγῆς» εἶναι παγκόσμιες· τὸ ν’ ἀποδεχτεῖ κάποιος τὸν Χριστό σημαίνει νὰ συμμετέχει στὴ ζωὴ Του, νὰ «βαπτίζει» τὴν ἀνθρωπότητα σὴν τριαδικὴ ἱεραποστολή, νὰ διακρίνει τὰ σπέρματα τοῦ Λόγου ποὺ ὑπάρχουν στὴ δημοσυργία. Ἄλλα καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ Πνεύματος συνδέεται με τὴν τριαδικὴ ζωὴ, καθὼς τὸ Πνεῦμα φέρνει τὰ ἔσχατα σὴν ἱστορία καὶ ἐνεργοποιεῖ τὴν κοινωνία κτιστοῦ καὶ Ἀκτίστου. Τὰ δῶρα τοῦ Πνεύματος (εἰρήνη, ἐλευθερία κ.τ.λ.) ἀκόμη καὶ ἂν ἀκολουθοῦνται ἀπὸ τοὺς μὴ χριστιανούς, εἶναι ἑοχατολογικὰ «σημεῖα» τῆς βασιλείας ποὺ γίνονται ἀντιληπτά σὴν ἱστορία. Τὸ ἐκκλησιακὸ βᾶθος τῆς ἱεραποστολῆς ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ ζωὴ ἢ ὁποία (κατὰ τὴν ὀρθόδοξη ἀντίληψη) δὲν εἶναι ἕνα λατρευτικὸ τυπικὸ, ἀλλὰ ἡ ὑποδοχὴ τῆς πληρότητας τῆς ζωῆς καὶ δὲν περιορίζεται σὲ κανονιστικὰ ὄρια.

Στην επόμενη μελέτη υπό τον τίτλο «Ἡ ἐξέλιξη τῆς σκέψης τοῦ Erich Przywara, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ *Was ist Gott?*» («Il percorso del pensiero di Erich Przywara a partire da *Was ist Gott?*»), οἱ Fabrizio Mandreoli καὶ Michele Zanardi ἐκθέτουν μὲ συνοπτικὸ τρόπο τὴν ἐξέλιξη τῆς σκέψης τοῦ Πολωνοῦ ἰησοῦιτη φιλοσόφου καὶ θεολόγου, ξεκινώντας ὄχι μὲ χρονολογικά, ἀλλὰ μὲ θεματικά κριτήρια, δηλαδή τὴν μικρὴ τοῦ *summa*, πὸν ὁ ἴδιος ὁ Przywara ἀποκαλεῖ *summula – Was ist Gott?* Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Przywara ἀναμετρᾶται μὲ ὀρισμένες θεμελιώδεις θεματικές τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὑπογραμμίζει τὶς βασικὲς θεωρητικὲς πεποιθήσεις του. Εἰδικότερα ἀξιολογεῖ, διαλεκτικὰ ὡς πρὸς τὴ διδασκαλία τῆς ἀναλογίας, τὴν «ἀρνητικὴ θεολογία» τοῦ Ἀὐγουστίνου καὶ τοῦ Ἀρεοπαγίτη, σὲ σχέση μὲ τὴ διδασκαλία γιὰ τὴ σωτηριώδη ἀνταλλαγὴ πὸν γι' αὐτὸν εἶναι ὁ ἀρμός τοῦ Εὐαγγελίου. Αὐτὴ ἡ προοπτικὴ μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσουμε τὴ θεολογικὴ πρόταση τοῦ Przywara πὸν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινὰ ἐπίκαιρη καὶ πὸν ἀξιολογεῖται στὴ διδασκαλία τοῦ πάπα Φραγκίσκου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀρθρογραφία στὸ περιοδικὸ *La Civiltà Cattolica*.

Ὁ Luca Balugani μὲ τὸ δοκίμιό του «Ἡ ταυτότητα στὴ δοκιμασία τῆς μετανεωτερικότητας» («L'identità alla prova del post-moderno») σημειώνει πὸς ἡ ἔννοια τῆς «ταυτότητας» δοκιμάζεται – καὶ συχνὰ ἀποδοκιμάζεται – ἀπὸ τὴ σύγχρονη σκέψη. Ἐκκινώντας λοιπὸν ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τῆς δυναμικῆς ψυχοθεραπευτικῆς, τὸ κείμενο θέλει ν' ἀναδείξει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς χρονικῆς συνέχειας τῆς ἀτομικῆς ὑπαρξῆς καὶ δέχεται τὴν «εἰδικότητα» τῆς μέσα ἀπὸ τὴ συνάντησιν μὲ τὸν ἄλλον. Στὸν ὀρισμὸ τῆς ταυτότητας τοῦ καθενὸς τὰ ἠθικὰ ἰδεώδη μποροῦν νὰ ἔχουν ἕναν ἀπαραίτητο ρόλο. Ἡ ψυχοθεραπευτικὴ διαδικασία (κι ὄχι μόνον αὐτὴ) μπορεῖ νὰ ἐνθαρρύνει τὴν ἐπανα-νοηματοδότησιν τῆς ὑπαρξῆς καὶ τῶν ἀξιών πὸν ὑπάρχουν στὸ βᾶθος τῆς ὑπαρξῆς, ἐκεῖ ὅπου ἀντίθετα ἡ ἀπώλεια τῆς μνήμης καὶ ἡ ἀξιακὴ ἰσοπέδωσις καθιστοῦν τὴν ταυτότητα ὀλοένα καὶ περισσότερο ἀπατηλή.

Ἀκολουθῶς, ὁ Matteo Prodi στὸ «Ἡ νέα ἀνθρωπότητα ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ *Laudato si'*» («La nuova umanità alla luce della *Laudato si'*») ἐπισημαίνει πὸς ἡ ἀληθινὴ ἐπιδίωξις τῆς παπικῆς Ἐγκυκλίου εἶναι ἡ οἰκοδόμησις μίας νέας ἀνθρωπότητας ἱκανῆς νὰ βιώνει αὐθεντικὲς σχέσεις ἀδελφουσύνης καὶ χάρις. Πρέπει νὰ ἔχει κανεὶς ξεκάθαρες τὶς θεμελιώδεις ἀρχὲς μίας ἀνθρωπολογίας πὸν εἶναι σὲ θέσιν ν' ἀνατρέψει τὶς καθεστῆκευτες τάξεις, περνώντας σὲ μίαν ἀνανέωσιν τῆς οἰκονομίας, τοῦ ἐργασιακοῦ κόσμου, τῆς πολιτικῆς, τῆς σχέσης μὲ τὴν ἰδιωτικὴν οἰκονομία, τὴν τεχνολογία καὶ φυσικὰ τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ περιβάλλον.

Στὸ σημειώμά του γιὰ τίς «Δύο ὄψεις τῆς περιήθαλψης: ἀπὸ τὴ δυσαρέσκεια στὴν καλοσύνη» («I due volti di Cura: dal risentimento alla benevolenza») ὁ Paolo Boschini ἀναλύει τὸ πὸς ἡ φιλοσοφία τοῦ 20^{ου} αἰῶνα ἐπανεφέρε τὴν «περιήθαλψη» ὡς θεμελιώδη κατηγορία γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ὁ ἀρχαῖος λατινικὸς μῦθος τῆς Φροντίδας φέρνει στὸ φῶς τὸν ἀντιμαχόμενον χαρακτήρα αὐτοῦ τοῦ ὑπαρξιακοῦ προσδιορισμοῦ. Ἡ περιήθαλψη μπορεῖ μονάχα νὰ καθο-

δηγήσει μία κοινωνική δυσαρέσκεια έναντι όσων θεωρούνται επικίνδυνοι: σ' αυτή την περίπτωση, ή περίθαλψη λαμβάνει τή μορφή του έλέγχου και τής αποπροσωποποίησης. Ταυτόχρονα όμως μπορεί να είναι και σημείο ενός αόθεντικού αισθήματος καλοσύνης, ίκανής να μεταμορφώσει ακόμα και τον πλέον «απόβλητο» σε δίκαιο άνθρωπο. Όταν ή περίθαλψη λαμβάνει τή μορφή τής φιλοξενίας, έχει τή δύναμη να μεταμορφώνει τον έχθρο σε συμφιλιωθέντα. Σ' έναν κόσμο όπου οί εκφράσεις βίας διευρύνονται όλοένα και περισσότερο, ή περίθαλψη τής καλοσύνης μπορεί να γίνει ή διδάσκουσα όδός που να μεσολαβεί σε καταστάσεις διενέξεων.

Άκολούθως, ό Guido Bendinelli στό «Φτώχεια, μία έρμηνευτική διένεξη» («Povertà, un conflitto interpretativo») καθορίζει τήν αντίπαράθεση μεταξύ τών δύο αντιλήψεων γύρω από τή φτώχεια, όπως εκφράζονται στον άρχεγονο Χριστιανισμό: αυτής που προτείνει τήν άρνηση τών αγαθών και ύποβαθμίζει τή βοήθεια στους φτωχούς, και εκείνης που θεωρεί θεμιτή τήν κατοχή του πλούτου ως μέσου εδερgeoisίας προς τους φτωχούς. Ο πρώτος τρόπος είναι εκείνος που συναντάται κυρίως στα απόκρυφα κείμενα και εμφανίζεται μάλλον πιο περιθωριακά, ενώ ό δεύτερος τρόπος ύποστηρίζεται από τους άλεξανδρινούς Κλήμεντα και Ώριγένη και τήν εδρύτερη Έκκλησία. Η περικοπή του νεαρού πλουσίου, που είναι σημείο άναφορής τόσο στον Κλήμεντα όσο και στον Ώριγένη, δεν παραπέμπεται, τουλάχιστον άπευθείας, στα κείμενα τής πρώτης σχολής σκέψης, αν και ή τελευταία φαίνεται να τήν γνωρίζει, προσλαμβάνοντας κάπως πιο ριζοσπαστικά τή νόημά της. Ο σ. ύπογραμμίζει τέλος τις διαφορές που ύπάρχουν και μεταξύ τών δύο άλεξανδρινών Πατέρων.

Στή συνέχεια, ό Massimo Nardello με τή κείμενό του «Ο μυστηριακός χαρακτήρας του γάμου στο *Amoris laetitia*. Άνοιχτά ζητήματα και έρμηνευτικές ύποθέσεις» («Sacramentalità del matrimonio nell' *Amoris laetitia*. Questioni aperte e ipotesi interpretative») εξετάζει τήν πρόσληψη από τήν Άποστολική Παραίνεση *Amoris laetitia* τής θεολογικής παράδοσης για τή μυστηριακότητα του γάμου που θεωρείται άπαραίτητη, προκειμένου να βοηθήσει τή νεόνυμφος ζεύγος να εκφράσει με τήν ένωσή του τήν άγάπη του Χριστού για τήν Έκκλησία. Ωστόσο, ή ανεπάρκεια του βαπτίσματος ως μυστηριακού θεμελίου για τή συμβολική πλήρωση τής παραπάνω δυναμικής θέτει όρισμένα έρωτήματα έρμηνευτικής και θεολογικής φύσεως που άπαιτούν προτάσεις που θα βοηθήσουν στην επίλυσή του. Αυτό λοιπόν επιχειρεί ό σ., ό όποιος θεωρεί πως τή βάπτισμα είναι μία κατάλληλη μυστηριακή βάση για να καταστήσει τους νεόνυμφους σημείο τής άγάπης του Χριστού για τήν Έκκλησία και πως, παρόλ' αυτά, τή μυστήριο του γάμου είναι εξίσου άναγκαίο για τήν ενεργοποίησή τους σ' αυτό τή μοναδική και βασικό έκκλησιακό διακόνημα, ως άχώριστη συνέπεια τής γαμήλιας ένωσης.

Στό σημείωμά του ύπό τόν τίτλο «Νέος εδγγελισμός και έπιστημονική κοινότητα: άνάλυση πενήντα έτών ύποδείξεων του έκκλησιαστικού *magisterium*» («Nuova evangelizzazione e mondo scientifico: analisi di un cinquantennio di in-

dicazioni magisteriali») ὁ Giovanni Amendola μελετᾷ τὴ σχέση μεταξύ τοῦ *magisterium* τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἀπὸ τὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ ἕως σήμερα καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὴ δημοσίευση τῆς συνοδικῆς Διάταξης *Gaudium et spes* τὸ 1965 μέχρι τὴν Ἐγκύκλιο τοῦ πάπα Φραγκίσκου *Laudato si'* τὸ 2015. Στὸ διάστημα αὐτὸ μελετῶνται ἐγκύκλιες ἐπιστολές καὶ παπικὲς προτροπές ποὺ ἀνήκουν στὸ *corpus* τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ *magisterium* καὶ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν θεματικὴ τοῦ εὐαγγελισμοῦ σὲ σχέση μὲ τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο. Ὁ σ. τοῦ ἄρθρου ἐπιχειρεῖ μία ἀποσαφήνιση τῆς πορείας ποὺ ἔχει διαγραφεῖ πρὸς τὴν πιὸ ὄριμη ἐρμηνεία τοῦ θέματος ἐκ μέρους τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας, ἐνῶ συγχρόνως ἐπισημαίνει τὰ ἐρμηνευτικὰ προβλήματα ποὺ κατὰ καιροὺς ἔχουν ἐμφανιστεῖ ἀλλὰ καὶ τὴ σταδιακὴ μετακίνηση πρὸς ἓνα μοντέλο ἀκρόασης, φιλοξενίας καὶ διαλόγου μὲ τὴν ἐπιστήμη.

Τέλος, στὶς ἐπόμενες στίλινες τοῦ περιοδικοῦ ἀκολουθοῦν: ἡ σύνοψη τῶν διδακτορικῶν διατριβῶν ποὺ κατατέθηκαν στὸ Τμῆμα Θεολογίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (Dipartimento di Teologia dell'Evangelizzazione) τοῦ Θεολογικοῦ Τμήματος τῆς Ἐμίλια-Ρομάνια (Facolta Teologica dell'Emilia-Romagna), βιβλιοκρισίες, καθὼς καὶ παρουσιάσεις νέων τίτλων ποὺ ἐλήφθησαν ἀπὸ τὴ σύνταξη τοῦ περιοδικοῦ.

Rassegna di Teologia (τεῦχος 3/2015).

Κυκλοφόρησε τὸ τεῦχος 3/2015 τοῦ περιοδικοῦ *Rassegna di Teologia* ποὺ ἐκδίδει τὸ Ποντιτικὸ Τμῆμα Θεολογίας τῆς Νότιας Ἰταλίας (μὲ ἔδρα τὴ Νάπολη). Τὴν πρώτη μελέτη τοῦ τεύχους, ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ οἰκογένεια ὡς κῶρος ἀνθρωποποίησης. Ἐπιδίωξη τοῦ Θεοῦ τὸ ὄραμα τῆς πληρότητας τῆς ἀνθρωπότητας» («La famiglia luogo di umanizzazione. Nel sogno di Dio il sogno di una pienezza di umanità») ὑπογράφουν οἱ Giuseppina De Simone καὶ Franco Milano. Ἡ θέση τῶν συγγραφέων εἶναι πὼς ἡ ἀναγγελία τοῦ Εὐαγγελίου δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ ἀναγγελία τῆς πληρότητας τῆς ἀνθρωπότητας, ποὺ περνᾷ μέσῳ τῆς οἰκογένειας. Ἔτσι, ἡ οἰκογένεια γίνεται ἓνας «κῶρος» ἀνθρωποποίησης (*umanizzazione*). Ἡ ἀνθρωπότητα, τῆς ὁποίας ἡ οἰκογένεια εἶναι ἡ μήτρα, ἐμπεριέχει μία σειρὰ ἀπὸ θεμελιώδεις ἀνθρώπινες ἐκφράσεις ὅπως: τὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις, τὴν ἀποδοχὴ τοῦ ἄλλου, συγκεκριμένες ἱστορικὲς ἐμπειρίες, τὴν ὑπερβατικότητα. Τὸ δοκίμιο θέλει ἐπίσης ν' ἀναδείξει τὸν δεσμὸ ποὺ συνδέει τὸ ἐκκλησιαστικὸ συμπόσιο τῆς Φλωρεντίας (2015) – μὲ θέμα «Ὁ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ νέος ἀνθρωπισμός» – μὲ τὴ Σύνοδο τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἐπισκόπων γιὰ τὴν Οἰκογένεια (2015), μέσα ἀπὸ τὴν ἐκ νέου ἀνάγνωση τῶν ἐμπειριῶν τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς.

Στὴν ἐπόμενη μελέτη ὁ Alfonso Giorgio, μὲ τὴν «Αὐτοβιογραφικὴ διήγηση ὡς μέθοδος ἀγωγῆς καὶ ἐκπαίδευσης» («La narrazione autobiografica come metodologia di formazione ed educazione»), παρομοιάζει τὴ ζωὴ μὲ ἓνα «ἔργο τέχνης» ποὺ πρέπει νὰ διαφυλαχθεῖ, νὰ ἐρμηνευθεῖ καὶ νὰ διηγηθεῖ προκειμένου νὰ βιωθεῖ. Ἡ αὐτοβιογραφικὴ μέθοδος στὴν ἐκπαίδευση προσφέρει νέες δυνατότητες γιὰ κάθε πρόσωπο – εἴτε ἀνήλικο εἴτε ἐνήλικα – προκειμένου ὄχι μόνον νὰ προ-

χωρήσει στην αυτοδιήγηση, πού είναι ή άμεσότερη καρποφορία τῆς εκπαιδευτικῆς ἀγωγῆς ἀλλὰ καί ν' ἀναπτύξει, νά φροντίσει τόν ἑαυτό του. Ὁ ἐπιτελεστικός χαρακτῆρας τῆς αὐτοβιογραφικῆς διήγησης βρίσκεται ἀκριβῶς στή συνεχή θεραπευτική ἐργασία, πού ἀνανεώνει καί ἀναδημιουργεῖ τό «ἐγώ», μέ ἄλλα λόγια ἀναδεικνύει ἕναν καινούργιο ἄνθρωπο.

Ὁ Giuliano Salvatore, στό δοκίμιό του «Ἡ μυστική θεολογία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί τὰ μεγάλα αὐτῆς ρεύματα (Α')» («La mistica ebraica e le sue grandi correnti (I)»), ἀναφέρει ὅτι στήν πνευματική ἱστορία τοῦ ἔβραϊκοῦ λαοῦ, ἀπό τὰ βιβλικὰ χρόνια ἕως σήμερα, πολλοί ἦταν αὐτοί πού, ὠθούμενοι ἀπό μία φλογερή ἀγάπη γιά τό Αἰώνιο, ἀναζήτησαν μέ διάφορους τρόπους τήν μυστική ἔνωση μέ τόν Θεό, τήν *unio mystica*. Μολονότι ὁ Ἰουδαϊσμός, στήν ἐξέλιξη τῆς θρησκευτικῆς του πίστεως, ἐπέμεινε περισσότερο στήν τήρηση τοῦ Νόμου παρά στήν προσωπική ἐγγύτητα μέ τό Θεό, τὰ μυστικά ρεύματα πού ἀναπτύχθηκαν στό ἐσωτερικό τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας, ὅπως ἡ Καμπάλα καί ὁ Χασιδισμός, δημιούργησαν στήν λαϊκή πίστη τήν ἀνάγκη ἐπαναφορᾶς τῆς ἀρχαίας θρησκευτικῆς παράδοσης. Ἐνώπιον τῆς σύγχρονης πρόκλησης τοῦ διαθρησκειακοῦ διαλόγου ἡ μελέτη τῶν μυστικῶν ρευμάτων πού ὑπάρχουν σέ ὅλες τίς θρησκείες μπορεῖ νά ἐνισχύσει τήν ἀμοιβαία γνωριμία τῶν θρησκειῶν.

Ὁ Francesco Donadio, στό ἄρθρο του «Ἡ θρησκεία μεταξὺ ὀρθολογισμοῦ καί ἱστορίας» («La religione tra razionalismo e storia»), ἐρευνᾷ τίς δυνατότητες πού προσφέρει σήμερα γιά τή θρησκεία, καί εἰδικά γιά τόν Χριστιανισμό, τό νεωτερικό παράδειγμα, συνεχίζοντας ἔτσι τή συζήτηση πού εἶχε ἀναπτυχθεῖ στόν γερμανόφωνο χώρο κατὰ τό πέρασμα ἀπό τόν Διαφωτισμό στό Ρομαντισμό, στή συνάφεια τοῦ ἐπονομαζόμενου «ἱστορισμοῦ» τοῦ 19^{ου} καί 20^{ου} αἰώνα. Ἐν συνεχείᾳ ἐρωτᾶται ἐάν τό πέρασμα στή νεωτερικότητα ἐκφορᾶει τή ρήξη μέ τή θρησκευτική παράδοση ἢ ἐάν εἶναι δυνατή μία ἐπανεκκίνηση ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θρησκευτικῶν μας ριζῶν.

Ὁ Mario Imperatori, στή μελέτη του «Ὁ καιρὸς τῶν ἐθνῶν, ὁ ὀρίζοντας τῆς παρουσίας καί ὁ νέος εὐαγγελισμός» («Tempi delle nazioni, orizzonte *parusiaco* e nuona evangelizzazione»), ἀναλύει ὀρισμένες ἀπό τίς δυνατότητες πού περιέχονται στήν ἔννοια τοῦ Λκ. 21,24 ἀναφορικά μέ τόν «καιρὸ τῶν ἐθνῶν». Ἡ ἔννοια παραπέμπει στή βιβλική σχέση μεταξὺ Ἰσραὴλ καί ἐθνῶν πού ἡ νέα ἐν Χριστῷ διαθήκη δὲν κατήργησε αὐτὴ τὴ σχέση, ἀλλὰ τὴν ἐξήγησε πλέον ἄμεσα ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ. Ἡ χρήση τῆς ἔννοιας αὐτῆς ὑπῆρξε γόνιμη τόσο κατὰ τὴν μεταπολεμικὴ περίοδο, ὅσο καί γιά τὴν ἀνάδυση τῆς βιβλικῆς διάστασης τῆς παρουσίας στή συνάφεια τοῦ νέου εὐαγγελισμοῦ.

Ὁ Gianfranco Terziani, στό ἄρθρο του «Νικόδημος: μύστης τῆς νέας λατρείας» («Nicodemo: il *mystes* del nuovo culto») προτείνει πὼς ἡ συνομιλία μεταξὺ Ἰησοῦ καί Νικοδήμου (Ἰω. 3, 1-8) ἀπνεκτῆ ἐξόχως τὸ συγκρητιστικὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον. Ἔτσι, ἐρευνᾶται τὸ θέμα τῆς «γενεᾶς», πού εἶναι στό κέντρο τοῦ διαλό-

γου τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὸν Νικόδημο, ὅπως παρουσιάζεται στὸ *Κατὰ Ἰωάννην* καὶ τὰ συνοπτικὰ Εὐαγγέλια.

Ὁ Antonio Sabetta στὸ «Ἱερωσύνη καὶ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα στὸν Λούθηρο» («*Sacerdozio e ministero ordinato in Lutero*») παρουσιάζει τὴ θέσιν τοῦ Λούθηρου ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα, μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν διαφόρων ἔργων τοῦ Γερμανοῦ μεταρρυθμιστῆ ἀναφορικὰ μὲ τὴ χριστιανικὴ εὐγένεια, τὸ γερμανικὸ ἔθνος, τὶς ἐκκλησιαστικὰ συνόδους κ.τ.λ. Μέσα ἀπὸ αὐτὰ προκύπτει ἡ κεντρικὴ θέσιν ποὺ ἔχει τὸ μυστήριον τοῦ λειτουργήματος στὸν Λούθηρο τόσο ἐπειδὴ εἶναι θείας σύστασις, ὅσο καὶ ἐπειδὴ δίχως αὐτὸ δὲν ὑπάρχει Ἑκκλησία – σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἱεραρχικὴν πράξιν κι ὄχι αὐτὴν καθαυτὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴν *dignitas*. Ἔτσι, ἀπὸ τὸ *ministerium Verbi*, ποὺ εἶναι τὸ συνεχὲς ἀποφασιστικὸ σημεῖο τῆς ἄσκησης τοῦ ἱερατικοῦ λειτουργήματος, προκύπτει ἡ «ἀνάγκη» γιὰ (ἱερατικὴ) κλήση καὶ χειροτονία. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἡ κοινότητα «ἐξουσιοδοτεῖ» ἕνα μέλος τῆς γιὰ τὴν ἄσκηση τοῦ κοινοῦ σὲ ὅλους τοὺς χριστιανούς – δυνάμει τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς πίστεως – ἱερατικοῦ λειτουργήματος,

Τέλος, ὁ Domenico Pizzuti, στὸ κείμενό του «Μία στατιστικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν ἐκκοσμίκευση» («*Una ricerca statistica sulla secolarizzazione. Quale secolarizzazione?*»), παρουσιάζει τὸ ἔργο τοῦ Roberto Cartocci γύρω ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ καταγραφή τῆς ἐκκοσμίκευσης στὴν Ἰταλία (R. Cartocci, *Geografia dell'Italia cattolica*, Bologna 2011), ἡ ὁποία σκοπὸ ἔχει νὰ καταγράψει ἕνα στατιστικὸ χάρτη τοῦ φαινομένου τῆς ἐκκοσμίκευσης. Ἡ ἔρευνα ἐστιάζει στὴ διαδικασίαν ἐκκοσμίκευσης τῶν πιστῶν τῆς Καθολικῆς Ἑκκλησίας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ἐπιλογὰς καὶ τὴν ἐν γένει συμπεριφορὰ τους, στὸν βαθμὸ κυρίως ποὺ ἐκφράζουν μίαν ἀναντιστοιχίαν σὲ σχέση μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν. Ἐπικρατεῖ, ἔτσι, ἕνα στατιστικὸ παράδειγμα μέσῳ τοῦ ὁποίου ἀναφαίνεται ἡ ἀνάγκη νὰ δημιουργηθεῖ ἕνα εὐρύτερον πλαίσιον γιὰ τὴν κατανόησιν τοῦ φαινομένου τῆς ἐκκοσμίκευσης, ὅπως ἐπίσης καὶ τῆς ἀπο-ἐκκοσμίκευσης.

Δημήτριος Κεραμιδᾶς

Νομοκανονικά (ἔτος ΙΔ', τεῦχος 2, Νοέμβριος 2016)

Μὲ μελέτες καὶ ἄρθρα ποὺ προσεγγίζουν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ἑκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου ἱστορικὰ ζητήματα, ὅπως τὸ «ἀνάθεμα» κατὰ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (1916), ἡ συμβολὴ τοῦ Μελετίου Μεταξάκη, ὡς Μητροπολίτου Κιτίου (1910-1918), στὴ σύνταξιν τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἑκκλησίας τῆς Κύπρου, ὁ ρόλος ποὺ διεδραμάτισε ἡ Ἑκκλησία τῆς Κρήτης ὡς πρὸς τὶς σχέσεις τῆς μὲ τὴν Πολιτεία στὸ νησὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ (1915-1917), καθὼς καὶ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα καὶ τὸ «ἐσωτερικὸ δίκαιο» τῆς Ἑκκλησίας στὴν ἑλληνικὴ ἔννομη τάξιν, κυκλοφόρησε προσφάτως τὸ νέον τεῦχος (2/2016) τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ (τά) *Νομοκανονικά*. Στὴν ὕλη τοῦ νέου τεύχους περιέχονται, ἐπίσης, πρόσφατες σημαντικὲς δικαστικὲς ἀποφάσεις ποὺ ἄπτονται διοικητικῶν ζητημάτων ἐκκλησιαστικῆς φύσεως.

Τὰ *Νομοκανονικά* εἶναι ἡ ἑξαμηνιαία Ἐπιθεώρηση πού ἐπιδιώκει νὰ καλύψει δυὸ σύνθετους καὶ δυσχερεῖς ἐπιστημονικοὺς κλάδους, τὸ Ἐκκλησιαστικὸ καὶ τὸ Κανονικὸ Δίκαιο, τόσο σὲ ἐπίπεδο θεωρίας ὅσο καὶ δικαστηριακῆς πράξεως. Ἀποτελοῦν τὸ ἐπιστημονικὸ ὄργανο τῆς Ἑταιρείας Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ ἀπευθύνονται σὲ δικηγόρους, δικαστές, θεολόγους καὶ σὲ κάθε ἐρευνητὴ ἐπιστήμονα ἀπὸ τὸν χώρο τῶν κοινωνικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν (ἱστορικό, κοινωνιολόγο, κ.λ.π.) πού ἐντρυφεῖ στὸ πεδίο τῶν σχέσεων Πολιτείας - Ἐκκλησίας / θρησκευτικῶν κοινοτήτων. Ἐκδίδονται ἀνελλιπῶς ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 2002 καὶ ἦλθαν, σύμφωνα μὲ τὴν πρόθεση τοῦ ἴδρυτοῦ καὶ Διευθυντοῦ τους, ὁμοτίμου καθηγητοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ κ. Ἰωάννη Μ. Κονιδάρη, νὰ καλύψουν τὴν ἀπουσία πού εἶχε ἀπὸ ἱκανὸ χρόνο καταστῆ εὐκρινῶς ὄρατῆ, μίας περιοδικῆς ἐκδόσεως, ἡ ὁποία νὰ προάγει τὴν ἐπιστῆμη στὰ ζητήματα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου καὶ ἐδῶτετρα τὸν δημόσιο διάλογο στὰ ζητήματα τῶν σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, τὰ ὁποία ἐμφανίζονται στὸ προσκῆνιο μὲ ἀξιολήλυτη περιοδικότητα ἀποτελώντας – τὸ τελευταῖο διάστημα ὄλο καὶ συχνότερα, ὄλο καὶ ἐντονότερα – θέμα «ἡμερησίας διατάξεως» στὴν ἀτζέντα τοῦ δημοσίου διαλόγου. Παραλλήλως, τὰ *Νομοκανονικά* φιλοδοξοῦν νὰ ἀποτελέσουν τὸ κατάλληλο ἐκεῖνο βῆμα πού θὰ ἐπιτρέψει στὶς νέες ἐπιστημονικὲς δυνάμεις τοῦ κλάδου νὰ ἐμφανισθοῦν στὸ προσκῆνιο καὶ νὰ δοκιμασθοῦν.

Στὴν ὕλη τοῦ περιοδικοῦ περιλαμβάνονται τρεῖς ἐνόητες, πού περιέχουν ἄρθρα, μελέτες ἢ/καὶ γνωμοδοτήσεις, ἀποφάσεις ἑλληνικῶν καὶ διεθνῶν δικαστηρίων, ἰδίως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου, ὅπως καὶ Πράξεων τῶν Ἀνεξαρτήτων Ἀρχῶν, κατὰ τὸ δυνατόν μὲ σχόλια καὶ παρατηρήσεις, καθὼς καὶ βιβλιοκρισίες καὶ βιβλιοπαρουσιάσεις.

Στὸ νέο τεῦχος (2/2016) περιλαμβάνονται οἱ ἀκόλουθες μελέτες/ἄρθρα:

α) τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς κ. Ι. Μ. Κονιδάρη, μὲ θέμα: «Τὸ ἀνάθεμα κατὰ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου (12.12.1916)». Ὁ κ. Κονιδάρης ἀφοῦ διατραγωδεῖ τὴ συμμετοχὴ τῆς Ἐκκλησίας στὶς πολιτικὲς ἔριδες τῆς ἐποχῆς ἀνάμεσα στὴ βασιλικὴ καὶ τὴ βενιζελικὴ παράταξη καὶ τὴν ἐμπλοκὴ τῆς ὑπὲρ τῆς πρώτης, ἐστιάζει στὸ ζήτημα τοῦ «ἀναθέματος». Ἀκριβολογώντας δὲ περὶ αὐτοῦ ἐξηγεῖ ὅτι ἄφ' ἧς στιγμῆς τὸ «ἀνάθεμα» εἶναι καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴ ποινὴ (ἀφορισμός), «πολιτικὸ ἀνάθεμα», ὅπως ἰσχυρίσθηκαν κάποιοι ὅτι ἦταν τὸ ἀνάθεμα κατὰ τοῦ Βενιζέλου, δὲν ὑπάρχει, δὲν προβλέπεται, δὲν νοεῖται. Ὅσον ἀφορᾷ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἐπιβληθὲν ἐκκλησιαστικὸ «ἀνάθεμα» κατὰ τοῦ Βενιζέλου καὶ συμμεριζόμενος τὴν ἀποψη τοῦ κορυφαίου κανονολόγου τοῦ 20^{ου} αἰῶνα Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, ὁ ὁποῖος τὸ χαρακτήρισε ὡς παράδειγμα «τουλάχιστον ἀνοήτου ἐπιβολῆς ἀναθέματος, καθ' ὅλως μάλιστα ὀκλῶδη καὶ ἀνάξιον τῆ Ἐκκλησίᾳ τρόπον», ὁ κ. Κονιδάρης ἐπεξηγεῖ καὶ ἀναλύει τοὺς λόγους πού ὀδήγησαν τὸν νεότερο νομοθέτη νὰ θέσει αὐξημένες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς βαρύτερης αὐτῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς.

β) τοῦ καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Λευκωσίας κ. Ἀχιλλέως Αἰμιλιανίδη, μὲ θέμα: «Ὁ Μελέτιος Μεταξάκης καὶ ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου τοῦ 1914», διὰ τοῦ ὁποῖου ἀναδεικνύεται ἡ συμβολὴ τοῦ τότε Μητροπολίτου Κιτίου (1910-1918) Μελετίου Μεταξάκη (τοῦ μετέπειτα Ἀθηνῶν [1918-1920], ἐν συνέχειᾳ Κωνσταντινουπόλεως [1921-1923] καὶ τέλος Ἀλεξανδρείας [1926-1935]), στὴ σύνταξη γιὰ πρώτη φορὰ πρώτου Καταστατικοῦ Χάρτου στὴν Ἐκκλησία τῆς Κρήτης κατὰ τὸ ἔτος 1914 καὶ ὁ ὁποῖος ἴσχυσε πάνω ἀπὸ ἀπὸ μισὸ αἰῶνα καὶ συγκεκριμένα μέχρι τὴ θέση σὲ ἰσχύ νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τὸ 1979.

γ) τοῦ διδάκτορος Ἱστορίας καὶ διδάσκοντος στὴν Πατριαρχικὴ Ἀνωτάτῃ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀκαδημίᾳ Κρήτης κ. Ἐμμανουὴλ Χαλκιαδάκη μὲ θέμα: «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης τὴν περίοδο τοῦ Ἐθνικοῦ Διχασμοῦ (1915 -1917). Ἡ μελέτη αὐτὴ ἐξετάζει τὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης καὶ τὶς σχέσεις Ἐκκλησίας - Πολιτείας στὸ νησί τὴν περίοδο τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ (κυρίως τὸ διάστημα 1915-1917), ὅπως ὀνομάσθηκε ἡ πολιτικὴ διαμάχη ἀνάμεσα στὸν τότε πρωθυπουργὸ Ἑλ. Βενιζέλο καὶ τὸ βασιλιά Κωνσταντῖνο, μὲ ἀφορμὴ τὴν εἴσοδο τῆς Ἑλλάδος στὸν Ἀ΄ Παγκόσμιον Πόλεμον στὸ πλευρὸ τῆς Ἀντίας.

δ) τοῦ διδάκτορος Νομικῆς καὶ εἰδικοῦ νομικοῦ συμβούλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κ. Θεοδώρου Παπαγεωργίου μὲ θέμα: «Ἀτομικὰ δικαιώματα καὶ «ἐσωτερικὸ δίκαιο» τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἑλληνικὴ ἔννομη τάξη κατὰ τὴ νομολογία». Ὁ κ. Παπαγεωργίου ἀναλύνει τὴ «διαπάλη» μεταξὺ τῶν νόμων τῆς Πολιτείας καὶ τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ἐκθέτοντας σειρὰ περιπτώσεων ποὺ καθιστοῦν προβληματικὴ τὴν ἑναρμόνισή τους, καθόσον μάλιστα ὑπὸ τὸ ἰσχύον καθεστῶς τῶν σχέσεων (τῆς «νόμῳ κρατούσης πολιτείας») ὑφίσταται μερικὴ κατοχύρωση τῶν Κανόνων καὶ εἰδικότερα μόνο τῶν ἀναφερομένων σὲ δογματικὰ ζητήματα, ἐνῶ γιὰ τὰ θεωρούμενα διοικητικὰ δύναται ὁ νομοθέτης νὰ προχωρεῖ καὶ στὴ θέσπιση νόμων ποὺ ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς κανόνες ποὺ ἔχει θεσπίσει ἡ Ἐκκλησία γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ (interna corporis) – διοικητικῆς φύσεως – ζητήματά της.

Στὸ ἴδιο τεῦχος τῶν *Νομοκανονικῶν* παρουσιάζονται καὶ ἀναλύονται σημαντικὲς δικαστικὲς ἀποφάσεις ποὺ ἀπτονται ζητημάτων ἐκκλησιαστικῆς φύσεως, ὅπως αὐτὲς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας μὲ ἀριθ. 510/2015, τμῆμα Γ΄ (μὲ τὴν ὁποία ἐπὶ αἰτήσεως ἀκυρώσεως κατὰ πράξεως ἐπιχωρίου Μητροπολίτου ποὺ ἀφορᾷ στὴ διοίκηση Μονῆς κρίθηκε ὅτι ὁ Μητροπολίτης δὲν ἔχει ἐξουσία ἀποφιλώσεως τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ Ἡγουμενοσυμβουλίου ἢ ἀντικαταστάσεώς του ἀπὸ ἄλλο ὄργανο), 299/2016, τμῆμα Γ΄ (μὲ τὴν ὁποία κρίθηκε ὅτι Π.Δ. περὶ διαλύσεως Μονῆς εἶναι ἀκυρωτέο, ἐπειδὴ κατὰ τὸν χρόνον δημοσιεύσεώς του δὲν ἴσχυε ἀπόφαση τῆς Δ.Ι.Σ. τῆς Ἐκκλησίας ἡ ὁποία νὰ ἐγκρίνει τὴ διάλυση, καθὼς εἶχαν ἀρθεῖ ἢ ἀτονῆσει οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχε βασιθεῖ ἡ ἐγκριση αὐτή), 1458/2016, τμῆμα Δ΄ (διὰ τῆς ὁποίας κρίθηκε ὅτι ἡ ἀνέγερση ναῶν, εὐκτηρίων οἰκῶν καὶ λατρευτικῶν χώρων γενικῶς, ἐπομένως καὶ τεμένους, δὲν προϋποθέτει

τῆ τήρηση διαδικασίας περιβαλλοντικῆς ἀδειοδοτήσεως), κ.ἄ. Ἐπίσης, δημοσιεύεται ἡ ὑπ' ἀριθμ. 94/2015 Ὁλομ. ἀπόφαση τῆς Ἀρχῆς Προστασίας Δεδομένων Προσωπικοῦ Χαρακτῆρα ἡ ὁποία ἐκδόθηκε μετὰ ἀπὸ προσφυγὴ γονέων πού ζητοῦσαν ἀπαλλαγὴ τοῦ παιδιοῦ τους ἀπὸ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, μὲ τὴν ἐπίκληση λόγων θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἀρχῆς ἀναγνωρίζεται ἡ διαζευκτικὴ δυνατότητα ὑποβολῆς ὑπεύθυνης δηλώσεως τοῦ μαθητῆ (ἂν εἶναι ἐνήλικος) ἢ τῶν γονέων του (ἂν εἶναι ἀνήλικος) ὅτι δὲν εἶναι ὀρθόδοξος χριστιανὸς ἢ αἰτήσεως γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ του γιὰ λόγους θρησκευτικῆς συνειδήσεως, χωρὶς νὰ δηλώνεται στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἐὰν εἶναι ἢ ὄχι χριστιανὸς ὀρθόδοξος, παρεχομένης ἔτσι τῆς δυνατότητος ἀπαλλαγῆς τοῦ μαθητῆ χωρὶς ἀποκάλυψη τῶν θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων ἢ τυχὸν ἀνυπαρξίας αὐτῶν. Ἐν προκειμένῳ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ διερωτηθεῖ κανεὶς ποιὰ θὰ ἦταν μία νέα κρίση τῆς Ἀρχῆς, ἐπὶ παρομοίας προσφυγῆς, μετὰ τὴν θέση σὲ ἐφαρμογὴ – ἀπὸ τὴ φετεινὴ σχολικὴ χρονιά (2016/2017) – τῶν νέων Προγραμμάτων Σπουδῶν στὰ Θρησκευτικά (Δημοτικοῦ, Γυμνασίου, Λυκείου), τὰ ὁποῖα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρμόδια ἐκπαιδευτικὴ Ἀρχὴ (Ἵπ. Παιδείας), ἔχουν παύσει νὰ ἔχουν «ὁμολογιακό» χαρακτῆρα καὶ ἀπέκτησαν πλέον «γνωσιολογικό», προσανατολισμό.

Στὸ νέο τεῦχος δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν λέκτορα Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ κ. Γεώργιο Ἀνδρουτσόπουλο ἐπισκόπηση τῆς βιβλιογραφίας ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου τῶν ἐτῶν 2010-2016. Ἡ καταγραφὴ περιλαμβάνει σὲ δυὸ διακεκριμένα τμήματα τὶς μονογραφίες πού ἔχουν ἐκδοθεῖ καὶ τὰ ἄρθρα/μελέτες, πού ἔχουν δημοσιευθεῖ στὸ συγκεκριμένο διάστημα.

Τὰ «Νομοκανονικά» διευθύνονται ὑπὸ τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἰωάννη Μ. Κονιδάκη καὶ κυκλοφοροῦν τὸν Νοέμβριο καὶ Μάϊο κάθε ἔτους ἀπὸ τὶς Ἐκδόσεις «Σάκκουλας Α.Ε.» (<http://www.sakkoulas.gr>).

Χάρης Ἀνδρεόπουλος, Δρ. Θ.